

''Door joelende menigte met ketelmuziek vooruitgejaagd...''

Van volksgerichten in Noord-Oost Friesland

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen,
tel. 0511-541920, internet: <http://home.hetnet.nl/~oudachtkarspelen>.

Pand Tsjerkebuorren 20 te Drogeham, laatste bewoner D. Nicolai, afgebroken in 1955.

Woning Hamsherne 8, Drogeham, laatst bewoond door IJ. van der Meer, opname in 1965, nadien afgebroken.

In dit artikel zal aandacht worden besteed aan de plaatsgevonden volksgerichten te Drogeham in 1915, te Broek onder Akkerwoude in 1909, en te Rinsumageest in 1812. Verder wordt onder andere uitgelegd wat volksgerichten waren.

Inleiding

Een volksgericht was een vorm van volksrechtspraak, die tot ver in de twintigste eeuw in tal van streken regelmatig voorkwam. Hierbij uitte de dorpsgemeenschap, veelal de jongeren, haar misnoegen uit over het gedrag van een van haar leden. Dit afstraffen van (door de justitie niet vervolgd) van schendingen van ongeschreven wetten, bijvoorbeeld het plegen van overspel en het niet trouwen met het meisje bij wie men een kind verwekte, kon van vrij onschuldige aard zijn, zoals bijvoorbeeld het ten gehore brengen van ketelmuziek (gerommel met pannen, potten en ketels) begeleid door geschreeuw. Maar het kon ook ernstiger vormen aannemen, zoals vernieling van de bezittingen van de 'veroordeelde' en mishandelingen van het slachtoffer. Van alle drie bovengenoemde gevallen was sprake van vernieling en het toebrengen van lichamelijk letsel. Bij de afstraffingen te Broek onder Akkerwoude en Rinsumageest werden de daders door de rechtbank te Leeuwarden veroordeeld tot gevangenisstraf en geldboete. Het volksgericht in Fryslân kwam in 1932 voor het laatst voor. Dit was gericht tegen een motorbootkapitein die het ijs wilde breken waarop vele mensen schaatsplezier hadden.

Drogeham

De hervormde gemeente kreeg hier een nieuwe predikant in 1896 en dat was de heer J.R. de Mol Moncourt. In het boek 'De Ham, in doarp op 'e sânen', door J. Dotinga, wordt over deze dominee het volgende geschreven:

"Hy wie gesien, net alline by de jongfammen omt er fryfeint wie, mar foaral troch syn inset foar de gemeente. Mei troch syn tadwaan waard de C.V.O.-skoalle stichte. Omt er jierrenlang medicinen studearre hie, kamen de minsken by him mei har kwalen of lieten se

him roppe. En oft it no om mûzels of om brânplakken gie, hy help. Mar it joech wol swierrigheden, foaral ûnder de froulju. Sa slim sels, dat er yn 1916 it amt der oan joech. In skoft lang hat er yn it psychiatrysk sikenhus fan Frenstjer opnommen west".

Dominee was dus vrijgezel en om zijn huishouding te runnen, zal hij één of meer huishoudsters hebben gehad. De huishoudster die hij in 1915 had, werd volgens de Kollumer Courant van handelingen verdacht, die de ergernis van het publiek opwekten. Om deze reden zal dus bij een aantal inwoners het plan zijn ontstaan om, op zijn zachtst gezegd, corrigerend op te treden.

Wat er allemaal gebeurde in en rond de hervormde pastorie, werd bericht in de Kollumer Courant van 18 september 1915, waar het volgende staat geschreven:

Huishoudster met ketelmuziek 's nachts uit Drogeham gejaagd
DROGEHAM - "Een huishoudster te Drogeham, werd van handelingen verdacht, die de ergernis van het publiek opwekten. Zaterdagavond werd zij uit

haar slaapkamer gehaald en met ketelmuziek het dorp uitgejaagd. We vernemen daaromtrent nader: Er waren meer dan honderd personen op het afgesproken signaal met een hoorn naar bedoelde woning gegaan. Vijf gemaskerde personen drongen door 't vernielen van een ruit binnen, zochten de huishoudster in 't duister op en droegen haar naar buiten. Vervolgens werd zij door de joelende menigte met ketelmuziek vooruitgejaagd, tot buiten het dorp. Verder dreven vijf personen haar door de mieden naar de woning harer ouders. Deze vijf moeten haar onderweg op niet nader aan te duiden wijze hebben mishandeld, zoodat ze later blauwe plekken op haar lichaam had. Tevens moeten zij haar tot een bekentenis hebben gedwongen, die, indien zij waar bleek, de tusschenkomst der justitie onvermijdelijk maakte. De zaak is thans in onderzoek. De politie was niet bij de herrie aanwezig".

Voor veldwachter De Vos te Drogeham had dit muisje nog een staartje, want deze handhaver van de openbare orde had zich die

avond waarschijnlijk oost-indisch doof gehouden. De krant kwam ruim twee maanden later, op 3 november 1915, met het volgende bericht:

"Ingaande 27 October heeft de commissaris der Koningin, op voorstel van de burgemeester van Achtkarspelen, den gemeenteveldwachter W. de Vos te Drogeham, één maand in zijne betrekking geschorst met inhouding van een halve maand salaris. Naar ons wordt medegedeeld is plichtsverzuim oorzaak van de schorsing. Veldwachter De Vos heeft het relletje, onlangs afgespeeld bij en in de hervormde pastorie te Drogeham, naar eigen zeggen niet gehoord. Hij vervulde juist zijn burgerplicht in een sterf-huis nogal op enigen afstand. In de onmiddellijke nabijheid van de pastorie wonenden zijn er onder, die evenmin iets van 'de ketelmuziek' hebben vernomen. En toch moest volgens de straf, De Vos opgelegd, den betrokken veldwachter het hebben gehoord. We vernemen dat de burgerij erg geraakt is en wat de inhouding van het halve tractement betreft, De Vos geen schade zal onder-vinden'. Uit de laatste zin kunnen we opmaken dat de veldwachter, door een aantal 'Hamsters' schadeloos werd gesteld vanwege zijn passieve opstelling.

Een ontrouwe huisvrouw te Broek onder Akkerwoude

Op 3 maart 1909 diende een zaak voor de rechtbank te Leeuwarden tegen inwoners van Broek onder Akkerwoude, nu Broeksterwoude geheten. Deze personen hadden een volksgericht op touw gezet tegen een vrouw en moeder, die naar de mening van het dorp zich onbehoorlijk gedroeg. Het Nieuwsblad voor Friesland berichtte uitvoerig over deze zaak en men kon in deze courant het volgende lezen:

"Door de lucht kwam een brutaal wangeluid, Ketel-ketel-ketelmuziek. Klik-klek-klak-ting-tang! Het naderde de woning van Pieter de Jong, wiens vrouw in de ogen van de menigte wat op haar geweten had, waarover de menigte recht wilde doen. Zij, Antje Robijn en hare kinderen, bevonden zich bij Pieter in huis. Met angst hoorden allen het gevreesde volksgericht - nog een overblijfsel uit het grijs verleden - naderen. Had de heer des huizes vooraf kunnen vermoeden wat men van plan was, dan zou hij wel hebben gezorgd dat men zijn vrouw niet

thuis had gevonden, vertelde hij voor de rechtbank. Maar 't was nu te laat. Te ongeveer half zes in de avond hield de menigte, door hem op 300 à 400 personen geschat, voor zijn woning stil. Men bonsde en klopte op de vensters, waarvan sommige bezweken en ook op de deur, waarachter Pieter stond met een lep gewapend, om zich in de ure des gevaars te kunnen verdedigen. Zijn vrouw was met een kind in de hoek gekropen. De menigte verhief haar stem. Zij eiste, wilde Antje zien. Pieter opende de deur en zwaaide met zijn lep. Het volk week met enig ontzag terug. Toen ging de deur weer dicht. Daarop stak men een paal door een der ramen en verbrijzelde de lamp die op de vloer viel. Gelukkig daar vertoonden zich twee marechaussees in de nabijheid van het belegerde huis. Pieter hoorde hen en opende opnieuw, nu vol blijdschap de deur. "Antje moet zich maar eens vertonen, dan zal de menigte wel heengaan", was hun raad. Maar Antje durfde niet, daar zij niets goeds van de vijandelijke bende verwachtte. Zij kroop, nadat de handhavers der orde zich hadden verwijderd, weer met haar kind in een hoekje, wyl het haar man niet gelukte, de deur zo vlug te sluiten. De menigte werd hoe langer hoe brutaler. Men greep Pieter en trok hem naar buiten. Hij viel op zijn erf halsoverkop in een greppel en kon niet terstond weer opstaan. De ogen naar zijn woning richtende zag hij, dat sommigen uit de bende zich reeds binnenshuis bevonden en daar licht hadden ontstoken. Inderdaad verkeerde Antje, de vrouw in een hachelijke toestand. Mannen zochten met lucifers alles af om haar te vinden, wat al spoedig gelukte. Een hunner greep de ongelukkige bij de haren en sleurde haar over de kamer, waar zij met haar kind neerviel. Daarna paktten twee personen tegelijk Antje bij de armen en sleepten haar naar buiten. Het kind moest ze toen loslaten".

Naar de herberg

"En voort ging het, door de tuin, over de weg, onder vallen en opstaan, schoppen en duwen. Men scheurde haar de kleren van het lichaam. Alleen het hemd hield zij aan. Zo werd zij, onder het gejoel der menigte, naar Van der Meulens herberg gevoerd, waar men haar in een stoel neerzette. Al het volk ging ook mee naar binnen en maakte veel kabaal. Een der belhamels behandelde Antje op onbeschaamde wijze. Eindelijk kwam er een man, Harmen Dam, die voor haar in de bres sprong. Een andere vrouw, Hinke de Jong genaamd, bond haar een boezelaar voor en leidde Antje mee naar buiten, wat de menigte toestond. We moeten thans nog verder vertellen, wat er in de tussentijd met Pieter was gebeurd. Toen hij in zijn woning licht zag schijnen, had hij geprobeerd uit de greppel te komen. Maar hij werd vastgehouden en moest het machteloos aanzien dat men zijn vrouw uit huis en de weg op sleurde. Hoe zij ook jammerde, Pieter kon haar niet te hulp komen. Eindelijk liet men hem los. Zekere Hoekstra gaf hem de raad naar zijn kinderen te gaan, wat hij deed. Na voor zijn kroost gezorgd te hebben, begaf hij zich in de richting van de herberg en ontmoette juist de rumoerige bende, in wier midden hij zijn vrouw in deerniswekkende toestand aantrof. Weer wilde hij haar in bescherming nemen, doch 't werd niet toegestaan. Sommigen grepen hem, anderen Antje vast en brachten beiden naar de modderweg, waar de kwaadwillige bende afscheid nam". Tot zo ver het verslag in genoemde krant.

Voor de rechters

Zo stonden dan de drie beklagden, te weten Hendrik Zwaagstra, geboren 11 juli 1885, Femme de Jong, geboren 11 februari 1877 en Alle Pranger, geboren 20 juni 1884, terecht. Zij waren allemaal arbeider van beroep en woonden in het dorp. Er waren vijf getuigen vanwege de verdediging gedagvaard, waaronder Auke Plantinga,

21 jaar. Deze verklaarde dat Pieter de Jong, wiens vrouw al eens eerder op ketelmuziek was onthaald, hem had verzocht vooral weer mee te doen aan de serenade, als Antje Robijn van haar tweede uitstapje was teruggekomen. Op een vraag van de substituut-officier aan Pieter de Jong, zei hij, dat hij over zijn vrouw tegenwoordig zeer tevreden was. Verder vertelde hij het Broekster stof van hun voeten te hebben geschud en naar Leeuwarden te zijn verhuisd. De ambtenaar van het openbaar ministerie releveerde in zijn requisitoir, dat het publiek een vete tegen de vrouw had, omdat zij zich aan kwaadwillige verlating van haar man en kinderen zou hebben schuldig gemaakt. De ruwe en middeleeuwse manier waarop zij behandeld was, verdiende strenge afkeuring. Zij hadden een ernstig misdrijf gepleegd. Hij kwam tot een eis van 8 maanden gevangenisstraf. Als verdediger trad mr. J.W. Tijsma, advocaat te Leeuwarden op, die verschillende verzachtende omstandigheden aanvoerde. Zo had de houding der marechaussees die, in plaats van de menigte tot heengaan te noodzaken, weer waren vertrokken. Dit had de mensen wel de indruk moeten geven, dat de openbare macht sanctioneerde, hetgeen zij van plan waren. Toen gebeurden de feiten, waarvoor nu een klein aantal zijn aangeklaagd. Pleiter vond er nog altijd iets onbillijks in, dat weinigen moeten boeten voor wat velen hebben misdreven. Bovendien was er ook wel iets

sympathieks in het optreden van deze mensen, daar zij opkwamen voor de eer van hun dorp. Hun vijandschap gold voor een vrouw die haar man en kinderen in de steek had gelaten. Er werd een lichte straf bepleit van hooguit enkele weken opsluiting. De straf viel echter veel zwaarder uit. Alle drie beklagden werden veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf.

"In een jarregruppel gesmeten"

Bijna een eeuw eerder dan de volksgerichten te Drogeham en Broek onder Akkerwoude, was het in 1812 raak in Rinsumageest. Wat was hier aan de hand? Het betrof in dit geval een ongeoorloofde amoureuze verhouding tussen de 24-jarige gehuwde boer Hendrik Uitterdijk en de 20-jarige

Froukje Lammerts Bouma, beiden wonende te Rinsumageest. Hendrik en Froukje troffen elkaar ten huize van Minnolt Johannes Dijkstra en zijn vrouw Antje Jeens. Froukje was een kind uit het vorig huwelijk van Antje en dus een stiefdochter van Dijkstra. Door de dorpsbewoners werd het huis van het echtpaar Dijkstra het 'hoerehok' genoemd.

Blijkbaar was de relatie tussen Hendrik en Froukje een doorn in het oog van een deel van de dorpelingen en waren ze tot het besluit gekomen om beide partijen maar eens flink af te straffen. En dat gebeurde op een wel heel gewelddadige manier. Na verloop van tijd werden de ouders door justitie aangepakt en zo verschenen op 30 mei 1812 maar liefst achttien personen voor de rechters te Leeuwarden, die zich schuldig hadden gemaakt aan 'gewelddadigheden en grouwelijke mishandelingen' op bovengenoemde Hendrik Uitterdijk en Froukje Bouma. Daarnaast was er nog een hele stoet van 22 getuigen opgeroepen en we kunnen wel stellen dat hier sprake was van een massaproces, want er verschenen op die dag in totaal 40 inwoners van Rinsumageest. In het verslag van de zitting valt te lezen wat er zich allemaal had voorgedaan en dat was niet niks. Het slachtoffer boer Uitterdijk verklaarde het volgende:

"dat Roel Johannes hem in het buithuis bij de halsdoek gevat en derzelve zodanig toegedraayd heeft en dat hij geen geluid kon

geven en bijna gesmoord was. Dat hij door Roel Johannes en Lucas Feenstra buiten deur is gesleept en onder eenige vrouwlieden geraakt, die hem wilden overmeesteren, doch dat niet kunende doen, hebben verscheidene manspersonen haar geholpen. Waarop zij hem de broek hebben uitgetrokken en verdere klederen afgescheurd, geslagen en geschopt, in een jarregruppel gesmeten, daarin omgekeerd en hem zoo laten liggen".

"Klederen van 't lijf gescheurd"

Ook Froukje Lammerts werd niet bepaald zachtzinnig behandeld. Vijf personen waren de woning van haar ouders binnengedrongen. "Deuren en vensters werden open gelopen". Men zette het echtpaar zodanig onder druk, dat

ze het niet durfden om hun dochter te helpen tegen de indringers. Daarna gingen een zekere Janke, Marten, Johannes, Ruurd en Willem het huis van onderen tot boven onderzoeken om Froukje te vinden. Ze vonden haar op de zolder, waarheen zij gevlucht was. Froukje had de ladder opgetrokken. Met geweld werd ze van de zolder op de grond gesmeten en verder door de gang naar buiten gesleept. Hier begon men haar te schoppen en te slaan en 'de klederen van 't lijf gescheurd. Welke mishandelingen eerst hebben opgehouden, toen zij op haar geweldig geschreeuw door de Maire van Rinsumageest, van onder een haag, waaraan zij zich vasthield, werd ontzet".

De rol van de Maire

Eén van de opgeroepen getuigen voor de rechtzitting was Jonkheer Maurits Calixtus Franciscus Johannes de Rotte, oud 24 jaar, Maire van Rinsumageest en woonachtig op Tjaerdastate aldaar. Hij vertelde dat tijdens de mishandeling van Froukje Bouma in haar ouderlijk huis bij deze woning een complete volksoploop was geweest. De Jonkheer was hier wel bij aanwezig geweest, maar omdat het donker was, kon hij niemand van de aanwezigen herkennen. Hij verklaarde niet te weten dat Froukje was mishandeld. Het enige wat de Rotte had gedaan, was het feit dat hij een aantal personen het huis had uitgedreven en hen 'vermaande om stil te wezen'. Verder bleek dat onze jeugdige Maire ten huize van de buurman van Dijkstra was gebleven 'zoolang alles met Froukje gepleegd was'. Toen dit alles was afgelopen, bracht hij een bezoek aan het gezin Dijkstra, waarbij vrouw Dijkstra haar beklag deed. Vervolgens vertelde Maurits de Rotte dat hij op de bewuste avond boer Uitterdijk had bezocht, toen de mishandeling juist was gebeurd en het slachtoffer nog in bed lag. Dit werd bevestigd door de chirurgijn Willem Stein, die toen ook bij Uitterdijk was geweest. De Procureur achtte het onwaarschijnlijk dat Maire de Rotte niemand had kunnen herkennen vanwege de duisternis. Hij stelde zelfs 'dat de Maire oorzaak tot dit tumult had gegeven en van dit alles dadelijk proces-verbaal had moeten opmaken'.

De veroordelingen

De opgelegde straffen logen er niet om. De zwaarste straf, te weten een jaar gevangenisstraf en

50 franken boete, werd opgelegd aan: Janke Wijbrens, 21 jaar, dienstmeid, Marten Tjerks Ozinga, 17 jaar, Johannes Hendriks Halthewes, 19 jaar, wever, Ruurd Alberts Roorda, 20 jaar, verwer en glazemaker, Willem Willems de Jong, 27 jaar, timmerknecht en Lucas Lammerts Feenstra, 22 jaar. Lichtere gevangenisstraffen kregen nog drie personen. Zo ontvingen 4 vrouwen en 6 mannen een tijd gratis onderdak in het 'Huis van Correctie' te Leeuwarden. De overige 8 beschuldigten werden wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken.

Foto's: gemeentearchief van Achtkarspelen.

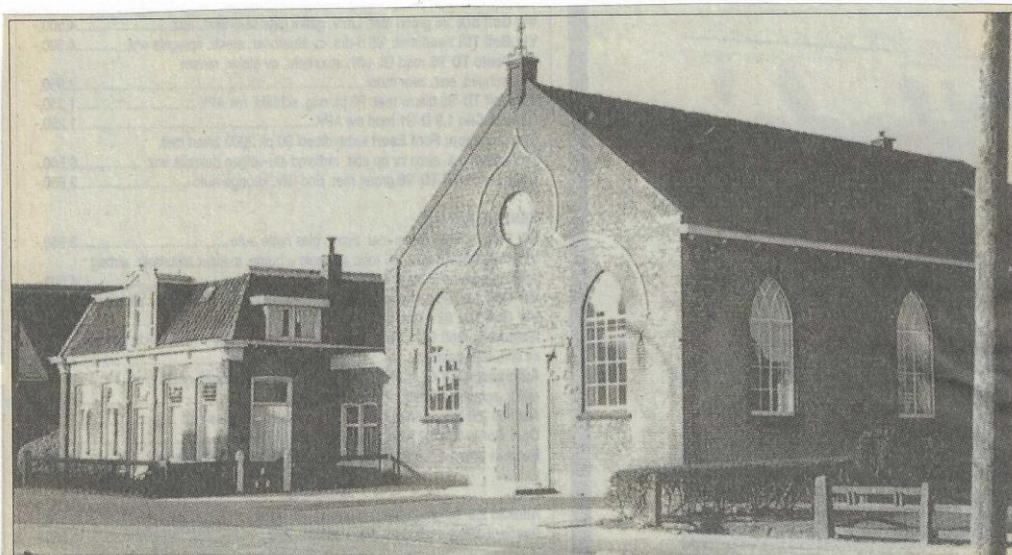
**DIT WAS EEN PUBLICATIE
NAMENS DE STICHTING
OUD-ACHTKARSELEN**

Tekening Tjaerdastate te Rinsumageest eind 18de eeuw door J. Bulthuis. Laatste bewoners de Rotte/van Asbeck, op afbraak verkocht in 1834.

Pand Lytsewei 34, Drogeham, eigenaar/bewoner W. de Vries, afgebroken in 1955, op deze plaats werd later een bungalow gebouwd.

Geref. kerk en pastorie, De Sânnen 22-24 te Drogeham, opname in 1966 en toen afgebroken.

Pand De Kromelle 1, Drogeham, opname in 1975. Herbouw door G. Hamstra in 1980.